

mülakat

SEYYİD HÜSEYİN NASR İLE MÜLAKAT: DİN VE ÇEVRE ÜZERİNE*

Seyyid Hüseyin Nasr George Washington Üniversitesi İslami Çalışmalar Bölümü'nde profesör olarak çalışmakta olup günümüzde dünyadaki en önde gelen İslami, Dini ve Çağdaş Çalışmalar ilim adamlarından biri olarak kabul edilmektedir. Adeel Khan ve Patrick Laude tarafından gerçekleştirilen bu röportajda Nasr çevrenin korunabilmesi için doğaya dini bir anlayışla yaklaşmanın önemine değinmektedir.

Çevre hareketi için doğaya neden dinsel bir bakış açısıyla bakmalıyız? Doğayı seküler bir şekilde ele almak neden çevreyi korumak için yeterli olmuyor?

Bu o kadar zor bir soru ki tam anlamıyla cevaplayabilmek için bir kitap yazmak gerekir. Öyle ki, ben İnsan ve Doğa ve *Din ve Doğanın Düzeni* adlı iki kitabımda bu hususta kapsamlı birtakım cevaplar verdim. Yine de burada doğaya dinsel bir açıdan yaklaşmanın gerekçelerinden bazılarını özetleyebilirim. Bugünkü çevresel kriz doğanın materyalist ve seküler bilimlerle ele alınmasının ve bu uygulamaların getirdiği bir sonuçtur. Dolayısıyla bu krizin çözümünü de baştan bu krize sebep olan paradigmalarda aramak doğru olmayacaktır. Bizim doğayı bir “nesne,” hayattan yoksun geniş bir mekânizma, yahut yalnızca insanlar tarafından sömürülmek için var olan hammaddeler kaynağı veya yaratılıştan gelen o ruhani önemden yoksun maddesel bir gerçeklik olarak değil de layığıyla davranılması gereken kutsal bir gerçeklik olarak gören yeni bir paradigmaya ihtiyacımız var. Buna ek olarak, eğer kutsalın ne demek olduğunu anlarsak böyle bir paradigmanın kutsalın kendisi (yaratıcı) ve modernizmin yükselişine kadar insanlığın bakış açısına hükmeden geleneksel kutsal kozmolojiler ve dünya görüşleri dışında başka bir yerden gelemeyeceğini de anlarız. Bu kozmoloji ve dünya görüşleri

* Bu röportajın İngilizce aslı Georgetown Üniversitesi Uluslararası ve Bölgesel Çalışmalar Merkezi Bülteninin 2013/Sonbahar sayısında yayınlanmıştır.

modernizmin yayılmasıyla birlikte gerçekliğe seküler bakışın da gelişmesi nedeniyle dünyanın pek çok yerinde geride kalmış olsa da insanlığın pek çok grubunda halen varlıklarını sürdürmektedir.

Belli başlı dinlerin de bahsettiği ve ideolojilerini üstüne kurdukları temel metafizik öğretisini, Batılı ve İslami dünyanın “büyük varlık zinciri” veya evrensel varlık merdiveni olarak benimsediği doktrini ele alalım mesela. Bu temel öğretiye göre makrokozmos ve mikrokozmos yalnızca tek bir gerçeklik seviyesine veya varlığa sahip değildir; birden fazla varlık durumunda bulunurlar. Bu varlık durumları da klasik metinlerde spiritus(can), anima(ruh) ve corpus(beden) olarak özetlenmektedir. Mikrokozmos olarak içimizde bu üç kavram da mevcuttur ve biz bunları deneyimleyebiliriz. Bazı insanların benlik kavramıyla karıştırdığı ruhumuz benliğimizi etkilemekte ve benliğimizi bedenimize bağlamaktadır. Tüm benliğimiz bir bütün halindedir. Biz bu bütünlüğü ancak hem iç hem de dış bağlamda sağlıklı olduğumuz zaman fark ederiz. Bütünlük, sağlık ve kutsallık kavramlarının etimolojik olarak bağlantılı olması tesadüf değildir. Vücudu bir makine olarak gören laik bakış açısının getirdiği sınırlar sebebiyle bu bakış açısı üzerine kurulan tıp anlayışının holistik tıp adı verilen anlayıştan yararlanması da tesadüf değildir. Belli başlı bazı alanlarda elde edilen başarılarla rağmen modern tıp, insan mikrokozmosunun psikofiziksel yanlarını seküler bir bakış açısıyla görerek kendini sınırlandırdığı için fiziksel hastalıklarda bile bir takım sorunlarla yüzleşmektedir. İnsan bedeniyle alakalı olarak doğanın seküler bir bakış açısıyla görülmesi pek doğru değildir ve yeterli gelmemektedir çünkü bu bakış açısı gerçekliğin tamamını ele almaz ve bu nedenle de yalnızca bir kısmı doğrudur.

Bu bahsettiğim gerçek makrokozmos için de geçerlidir. Doğa yalnızca gözlem ve analiz yoluyla incelenecek ve fayda sağlamak amacıyla ezilip geçilecek bir nesnelere grubu değildir. Doğal gerçekliğin tüm katmanları birbirine bağlıdır. Doğa bazı parçalarında yaşamın kazara meydana geldiği ölü bir gerçeklik de değildir. Doğa bir bütündür; yaşayan bir bütün. Bazılarının geçtiğimiz dönemlerde Gaia hipotezini ortaya atmasında rol oynayan gerçek budur. Ancak bu hipotez ruhun gerçekliğini ele almadığı için yeterince derin bir hipotez değildir. Evet, yaşam alanının içinde ve dışında bile doğa, ruhun varlığından süzülüp gelmektedir. Bu vizyon yalnızca şiirsel bir ifade değildir. Gerçek olan, yani gerçekliğin doğasıyla, nesnelere doğasıyla etkileşim halinde olan metafizik ve kozmolojik bilimlere dayalıdır. Doğaya seküler bir bakış tamamen gerçek değildir ve doğanın gerçekliğinin bir parçasını bütün olarak almak suretiyle büyük resmi gözden kaçırmaz. Bu nedenle de zaten

başta gerçekliğe bu dar alandan bakılması sonucu ortaya çıkan nihai çevresel krizi çözemez. Yalnızca dünyanın geleneksel dinlerinde ve kozmolojilerinde bulunan geleneksel doktrinler deneyimlediğimiz doğal dünyanın katıldığı ve bu dünyanın üst katmanlarından ayrı olmayan varlığın birden fazla gerçekliği hususundaki farkındalığı ortaya çıkarabilir.

Buna ek olarak, yalnızca insanı doğal dünya konusunda dini sorumluluğu bulunan bir varlık olarak gören bu dini bakış açısı farklı dine mensup kişilerin bu sorumluluğu ciddiye almasını sağlayabilir. Günümüzde bile çoğu insanın herhangi bir dine mensup olduğunu ve pratik açıdan dünyanın çoğu yerinde doğal çevreyi korumak için dini buyrukların bilim insanlarının ve laik Batılı çevrecilerin söylemlerinden daha etkili olduğunu da unutmamakta fayda var. Dünya yalnızca Fransa'dan ya da Almanya'dan ibaret değil. Sumatra'daki bir köylü, yahut Japonya'daki Fuji Dağı'nın eteklerinde yaşayan birisine Müslüman veya Budist bir din adamının ona yakındaki bir nehri kirletmemesini veya dağı kirletmemesini öğütlemesi mi daha etkili olacaktır, yoksa laik bir çevreciden ya da bir hükümet kuruluşundan bu konuda öğüt alması mı? Eğer meseleye küresel açıdan bakacak olursanız dini etik kurallara bağlı bir çevresel etik kanunun dünyanın pek çok yerinde dinle alakası olmayan çevresel etik kurallarından daha etkili olduğunu görebiliriz. İronik bir şekilde seküler kişiler tarafından öne sürülen çevresel etik kurallar bile, önde gelen iddiaları seküler anlayışa uygun olsa da temelde dini bir dayanağa sahiptir. Günümüzde sıkça karşılaştığımız yaşamın kutsal ve değerli olduğu, korunması gerektiği yönündeki bu temel anlayışa bakmamız yeterli bunu görmek için.

Seküler olduğu iddiasıyla öne atılmış olsa bile, bana göre nihai cevap o olmasa bile, doğal çevreyi korumada etkili olduğu sürece çevresel aktivizmin her formunu destekliyorum. Özellikle Batıdaki doğayı en ateşli şekilde savunan ve seküler olduklarını iddia ederek kendi dini geleneklerinden uzaklaşmış olan kişilerin çevresel faaliyetlerinin derinliklerinde dini bazı özellikler olduğunun da farkındayım. Yani bu kendilerini seküler görenler, seküler olduklarını düşünseler bile doğal çevreyi korumak için kendi hayatlarını riske atarak dini inanışların kişisel fedakarlık eylemini gerçeğe dönüştürmektedir. Ancak çevresel krizi geçici olarak tadil etmek yerine tamamen ortadan kaldırmak için insanın ve doğanın kutsallıktan uzaklaştırılmasını reddeden, ve kökünü yalnızca yaşamın yasal ve toplumsal yönlerinden değil de en evrensel anlamıyla bakılan din kavramından alan bir paradigmanın kabul edilmesi gerekmektedir. Çevresel etik dediğimiz konuyu da kapsayan

bu yasal ve toplumsal yönlerin elimizdeki sorunun çözümünde etkisi büyük olsa da durum böyledir.

İçinde yaşadığımız çevre bize evrendeki yerimizi nasıl hatırlatabilir? Ve bunun sebepleri nelerdir?

Doğa varlığıyla, bu varlığın formlarıyla, kanunlarıyla ve her detayında sergilediği ve yansıttığı Yüce Akılla bize evrendeki yerimizi hatırlatmaktadır. Buna rağmen, ne yazık ki tüm insanların gözleri ve kalpleri Tanrı'nın O'nu, bilgeliğini ve gücünü hatırlamamız için doğaya özenle yerleştirdiği işaretleri anlayacak kadar açık değildir. Eğer gözlerimizi ve kalplerimizi açarsak bu işaretleri ve yalnızca bedenlerimizdeki ve dünyanın geri kalanındaki kimyasal elementler bağlamında maddesel olarak değil de ruhsal anlamda da bağlı olduğumuz diğer tüm varlıkları görebiliriz. Doğa bize yaratılış amacımızı ve bu amaç doğrultusundaki rolümüzü öğretebilir ve tüm varlığın kökenine giden yolda bize yol işaretleri göstererek dolaylı yoldan ruhsal anlamda da bize yardımcı olabilir. Doğa bize alçakgönüllülüğü de öğretebilir ve bu alçakgönüllülük de nefsimizi, yani bu çevresel krizin ortaya çıkmasında en önemli rolü oynayan bu günahı yenmenin bir yoludur.

Modern bilim çağı başladığında bu akımın en önemli temsilcileri hala bilime Tanrı'nın bilgeliğini ve yaratılan düzendeki işaretlerini araştırmanın bir yolu olarak bakmaktaydı. Ünlü bitkibilimci John Ray tarlalara bitki türlerini *vestiga Dei* (Allah'ın kerameti) olarak görmek için gidiyordu. Gezegen hareketlerinin üç kanununu keşfederken Johannes Kepler Tanrı'nın dünyada yarattığı ahengi keşfettiğine inanıyordu. *Principia* adlı kitabını yazarken Isaac Newton "Tanrı'nın aklını" araştırdığını düşünüyordu. Bütün bu bilim insanları oldukça dindar kişilerdi. Arada hala birtakım istisnalar olsa da, modern bilim bu tarz uğraşlara yüz çevirmiştir. Entelekyaya, teleoloji ve yarattıklarında Tanrı'nın bilgeliği gibi kavramlar reddedilmeye ve bilimin uğraşlarından çıkarılmaya başlandı. Bunun bir sonucu olarak da insanın evrendeki yeri yalnızca maddi açıdan görülmeye başlandı.

İnsanın evrendeki yeri hususunda gizli kibri sahte bir alçakgönüllülükle birleştiren bir söylem geliştirildi. Sürekli olarak insanın hayal gücümüzü aşacak kadar geniş boyutlardan birindeki bir evrende, sayısız güneşlerin birinin etrafında dönen küçük bir gezegende yaşayan değersiz bir canlı olduğu söylendi bize. Ama bilimin en önde gelenleri tarafından, bu değersiz varlığın, adına evren dediğimiz bu geniş gerçekliği nasıl bilebildiği ve bu insanların nasıl olup da milyarlarca yıl öncesine uzanan evrenin tarihi hakkında kesin bilgilere sahip olabileceği ve bu bilimsel bilgilerini dayandırdıkları

tahminlerini ve belirsiz varsayımlarını bu geçmişe dayanarak nasıl oluştura- bildikleri bize neredeyse hiç açıklanmaz. Dahası, bu tarz varsayımsal evren bilgisi tamamen kesin bilgiler olarak önümüze getirilmeye devam ediyor. Hatta ve hatta bu bilgi sürekli değişip durmasına ve nihai sonuç olmamasına rağmen evrenle ilgili tek olası bilgi olarak sunuluyor. O iddia ettiğimiz alçakgönüllülük ilkesine ne oldu peki bu durumda? Bu yüzden sahte alçakgönüllülük diyorum ben buna. Bilimin takipçileri eğer gizli bir kibre sahip değillerse ya da tamamen cehaletlerinden ötürü böyle konuşmuyorlarsa hangi kritere dayanarak geleneksel evrenbilimi reddediyorlar?

Eğer bu kırılmış gerçeklik vizyonunun ötesine gidip evreni bütünlüğü içerisinde görebilsek doğal çevre bize yalnızca tüm varlıklarla olan bağımızı, yaşam ağını öğretmekle kalmayacak, aynı zamanda bu dünyadaki en önemli rolümüzü de öğretecektir. Gerçek şu ki dünyadaki pek çok türden biri olarak bu çevresel krizi getirebilecek yetideki türün biz olmamız bu dünyadaki merkezi rolümüzün kanıtıdır. Bu çevresel krizin kendisi bir kanıttır, şayet kanıt ihtiyacımız varsa tabii, dünyadaki merkezi rolümüzün, yeryüzündeki varlık çemberinin merkezi olduğumuzun kanıtıdır. İnsanın gerçek anlamı ve doğası konularında bir uyanış yaşayabilirsek bugünkü bilim söyleminde yaygın bir şekilde görülen o sahte alçakgönüllülüğü sahici alçakgönüllülükle değiştirebilir ve evrensel krizin temelini oluşturan gizli kibre dayalı olarak gelişen ve tek doğru bilgi olmasıyla övünen o kırılmış bilginin yerine gerçekliğin doğasını tüm katmanlarıyla ele alan sahici bilgiyi koyabiliriz. Kuran, ” Hepimiz Allah’tan geldik, ve yine O’na döneceğiz, ” demektedir. Bu varlık dünyasındaki yerimizi tanımlayan en önemli ayettir. Eğer derinlikleriyle anlayabilirsek doğal çevre bu gerçeği dünyada yolculuğumuza devam ederken anlamamıza yardımcı olabilir ve doğal dünyaya karşı sorumluluğumuzun, geri döneceğimiz Yaradan tarafından omuzlarımıza yüklenen sorumluluğun daha da farkında olmamızı sağlayabilir. Bu geleneksel evrenbilimin çağlar boyunca yerine getirdiği bir rol. Modern bilim insanların bu kutsal kozmolojinin değerlerini, aynı zamanda evrensel olan bu ebedi evrenbilimin değerlerini hiçe sayması ne kadar yazıktır; bu bilim insanları arasında bu bilgideki gizli aklı anlayabilen ne kadar azdır! *Eski Kozmolojideki Akıl* kitabını yazan Wolfgang Smith gibi bir bilim insanı cidden nadir bulunur. Bilimsel çevrenin bu esere sessiz kalması günümüz dünyasının baskın dünya görüşünün geldiği üzücü durumu gayet iyi göstermektedir.

Din evrensel bilinçlenmede gerçekten yardımcı oluyor mu? Nasıl oluyor da dünyanın en büyük çevre kirleticisi olan Amerika aynı zamanda dindar bir toplum olabiliyor?

Dinin evrensel boyutta ve erdemli öğretileri aracılığıyla doğal çevrenin gerçekliğini tamamen kavramamızı sağlayacak çevresel bir bilinç kazanmamıza ön ayak olmada ve böylece önümüzdeki krizi çözmemize yardım etme hususunda nasıl hayati önem taşıdığını zaten açıkladım. Neden Amerika'nın çevreyi en çok kirleten ülke olmasının yanı sıra aynı zamanda dindar olması hususuna gelince, bu sorunun cevabı oldukça karmaşık faktörlere dayanıyor. Birkaçını ele alalım mesela. Amerika'da hala en önemli dini görüş ve Kuzey Amerika'nın Avrupalılar tarafından işgalinden sonra Amerikan toplumunu domine eden en önemli etik kaynağı olan Protestanlık tarihsel olarak doğal çevreye felaket sonuçlar doğuran modern sanayileşmenin gelişiminde en önemli rolü oynayan kapitalizmin gelişimine bağlıdır. Buna ek olarak, erken Protestanlık teosofisini bir kenara bırakacak olursak, genel kabul edilen Protestanlık çoğunlukla antikozmik bir teoloji olarak gelişmiştir. İnananlarının pek çoğu neredeyse tamamen insan dünyasıyla sınırlı ve doğa anlayışında gerçek anlamda Hristiyan teolojisi olmayan bireysel ve toplumsal dini etiğin altını çizmekteydi. Amerika'ya on dokuzuncu yüzyıldan itibaren gelen Katolizme gelince, bu mezhep Galile'nin mahkemesinden sonra kendisini modern bilime çöktürme teslim etmişti bile.

Kurulduğu yıllarda Amerika'ya göç eden Avrupalıların çoğu, ister Pürüten, ister Kuveykır (Quaker), ister Anabaptist olsun, ister başka gruba mensup olsun, dindar gruplardı ve Avrupadaki dini zulümlerden kaçmak için göç ediyorlardı. Yeni vatanlarında buldukları dini özgürlüğün tadını çıkarıyorlardı ve bu özgürlüğü korumak için yasalar geliştirdiler. Bu yüzden de din halk arasında önemini korudu, ancak güçlü bir entelektüel boyuta sahip değildi. Ancak, en azından laik ve din karşıtı felsefeler yayılmak için Avrupa'da buldukları kadar elverişli bir ortam bulamamışlardı. On sekizinci yüzyıldan itibaren çoğu Batılı din karşıtı felsefe Avrupa'dan çıkmıştır. Bayle, Marx, Comte veya Sartre Amerika'dan çıkmamıştır; bu insanların hepsi Avrupalıdır. İğneleyici, ama yine de doğru bir şekilde bugün Avrupa'nın en önemli entelektüel ihracatının bu yeni ateizm akımı olduğunu söyleyebiliriz. Bu alanda Avrupa Amerika'dan çok daha öndedir.

Laik felsefelerin yayılmasının sonucu olarak dindarlık Avrupa'da yok olmaya yüz tuttu, ancak Amerika'da, özellikle de Avrupa'da dengi bir yapı bulunmayan, İncil Kemerı adı verilen ve güneyde yaşayan dinci kesimde popüler anlamda güçlü bir şekilde ilerlemeye devam etti. Ancak, bu Amerikan dindarlığı doğaya laik bir bakış açısıyla bakılmasını kabul etti ve bilimlerin de doğal çevrenin bu şekilde görülmesinin Hristiyanlıkla alakası olmadığına

bakmaksızın bu bakışı baz almaya başladı. Atlantik'ten tutun da Pasifik'e kadar bütün Amerika'da çoğu Amerikanın Pazar günleri kiliseye gidip haftanın geri kalan günlerinde hayvanları öldürmeye (Amerikanın yerlilerini öldürdüklerine hiç değinmiyorum bile), ve ormanları yok etmeye masum bir tavırla devam ettiklerini görebiliyoruz. Bu gerçekler yalnızca Amerikalıların alın teriyle değil, Amerikalıların o topraklarda beyazların gelişinden çok önceleri, yüzyıllar boyu yaşayan ve adına Kızılderililer denen yerliler tarafından neredeyse hiç el değmemiş bir cennet gibi korunan bir kıtaya hükmetmelerinin bir sonucu olarak elde ettikleri geniş kaynakların getirdiği müthiş sanayi gücüyle birleşmiştir.

Bütün bu faktörlerin bir araya gelmesi Amerika'da dindarlığın bir dereceye kadar varlığını sürdürebilmesini sağlamıştır, ancak bu dindarlık özellikle doğal dünya hususunda entelektüel ve ruhsal boyuttan yoksundur. Buradaki etik kavramı dizginlenemeyen kapitalizm faaliyetlerine, tüketim kültürüne karşı koymadan teslimiyete ve dünyadaki en güçlü sanayisel ekonominin gelişmesine bağlıdır. Bugün elde edilen sonuç ise belli seviyeye kadar içinde dindarlık barındıran, ancak doğal çevrenin en büyük kirleticisi olma gücünü ve iradesini de içinde bulunduran bir toplumdur.

Bu bağlamda, çevresel kriz ufukta görüldüğünde, Amerika'da doğal çevrenin yok edilmesi hususunda hassasiyet gösterenlerin çoğunun Amerikan toplumunun dini yapısını terk etmesi, bazılarının da yalnızca Doğu dinlerinde değil, Amerikan yerlilerinin dinlerinde dini bir arayışa girmesi, diğerlerinin de Yeni Çağ dinleri olarak bildiğimiz olguları yaratması da ilginçtir. Olayların bu hale gelmesinin siyasi sonucu, günümüzde Amerikan siyasetinin sağ kesiminin çoğunlukla Protestanlıkla bağdaştırılan ve çevre hareketiyle ilgilenmeyen dini sağcı bir kitle, sol kesimin ise sağ kesim tarafından laik ve Hristiyan karşıtı olmakla suçlanan ve doğal çevrenin savunucusu haline gelen bir kitle olarak meydana çıkmasıdır.

Bu yanıtta bir sonuç olarak Amerika'nın dini ve siyasi tarihinde doğanın ruhsal öneminin farkında olan bir akımın da var olduğunu eklemek gerekmektedir. Bu akımı Jonathan Edwards'ın vaazlarında, Henry David Thoreau'nun yazılarında ve Theodore Roosevelt'in ulusal park sisteminin oluşumunda görebiliriz. Günümüz çevre hareketinin Avrupa'da, yahut başka bir kıtada değil de Amerika'da başlamış olması tesadüf değildir.

İbranilikteki veya başka inançlardaki kutsal metinler çevreye özenle yaklaşmamızda bize yardımcı oluyor mu?

Çeşitli dinlerdeki kutsal metinler, doğanın ne olduğunu, bizim kim olduğumuzu, içinde yaşadığımız, yalnızca insanları değil, insan dışındaki varlıkları da kapsayan dünyadaki sorumluluklarımızın neler olduğunu göstererek doğal dünyaya nasıl davranmamız gerektiği hususunda bize rehberlik etmektedir. Yapmamız gereken tek şey Tao Te Ching'i, Budist vecizelerini, Upanişad'ı veya Avesta'yı incelemek. İbrani dinlere gelince, İncil'de, özellikle Eski Ahit'te, dünyanın Tanrı'nın eseri olduğu, ve O'nun eserlerine özenle davranılmasının Tanrı'ya karşı sorumluluğumuz olduğu hususunda pek çok alıntı vardır.

Bu kutsal metinlerin sonuncusu olan Kuran bu konuda oldukça zengindir. Yalnızca insanı değil, diğer yaratıkları da içerir ve pek çok ayette güneş, ay, nar ve zeytin gibi doğal olay ve nesnelere şahitler olarak bahseder. Kuran aynı zamanda sürekli olarak insanlara tüm yaratıkların insanların saygı göstermesi gereken hakları olduğunu hatırlatır. Bu yüzden Kuran'ı esas alan İslami kanunlarda (Şeriat), yük hayvanlarından tutun da meyve ağaçlarına varıncaya kadar tüm insan dışı varlıklara karşı sorumluluğumuzla alakalı pek çok hüküm vardır. Allah'ın yarattıklarına karşı özenli davranma Kuran'ın en önemli mesajlarından biri ve Şeriat'in önemli bir parçasıdır.

Doğanın kutsallığının farkında olmak için illa mistik bir bakış açısına sahip olmamız mı gerekli?

İlkel dinlerin müritleri arasında doğanın kutsal olduğuna dair farkındalık ve mistik bakış açısı dediğimiz şey oldukça yaygındı. Bu gerçek günümüzde bile Kızılderili, Aborjin veya Yoruba dinleri gibi ilkel dinlerde bütünlüğüyle korunmuştur. Ama günümüz dünyasını etkisi altına alan diğer dinlerde, özellikle İbrani dinlerinde, dinin yasal ve toplumsal boyutları ile mistik ve ezoterik boyutları ayrışmaya başladı. Bu konuda Hindu dini hem ilkel, hem de tarihi olmasıyla bir yere kadar istisna konumundadır. Daha sonraki dinlerde doğanın kutsal olduğu hususundaki farkındalık dinlerin toplumsal veya yasal öğretilerinden ziyade, genellikle mistik veya ezoterik denilen boyutlarında daha çok zikredilmeye başlandı. Bu nedenle Konfüçyüsçülük'ten ziyade Taoculuk'ta doğanın kutsallığı üzerinde daha çok vurgu yapıldığını görüyoruz. İbrani dünyasında ise Musevilikteki Kabalalar, Hristiyan mistikleri ve İslam'daki Sufiler dininin yalnızca yasal ve toplumsal öğretilerinden bahseden diğerlerine ziyade doğanın kutsallığıyla daha çok ilgilenmişlerdir. Katolik Kilisesi tarafından ekolojinin baş azizi ilan edilen St. Francis Assisi'nin en büyük Hristiyan mistiklerinden biri olması tesadüf değildir.

Bu nedenle günümüz dünyasında mistik bakış açısı doğanın kutsallığının yeniden keşfedilmesinde hayati önem taşımaktadır. Günümüzde insanların doğanın kutsallığını yeniden keşfetme nin en ulaşılabilir yolunu sağlayan şey aracı olan ister Zohar, ister St. Francis'in ilahileri, ister Rumi'nin şiirleri olsun, mistiklerin ve pirlere yazıları, kendini mistik ve metafizik bakış açısına adayandır.

Mineral kaynaklarının çıkarılmasına etik bir sınır koymayan petrol üreticisi ülkelere İslam ne gibi bir mesaj vermektedir?

İslam'ın bunlara verdiği mesaj oldukça fazladır. İlk olarak, herhangi bir doğal kaynağın kullanımı, temelinin Kuran'dan alan İslami düşüncenin özenle altını çizdiği doğanın ahengi ve uyumuna uygun olmalıdır. İkinci olarak, petrol üretimi yalnızca şimdiki neslin refahı değil, gelecek nesillerin refahı da hesaba katılarak yapılmalıdır. Üçüncü olarak, üretimi yalnızca bu üretim karşılığı Müslüman topraklardaki siyasi yapıları korumaya yardım eden dış güçleri tatmin etmek için artırmak da kesinlikle İslama aykırıdır. İşe yaramaz silahlar almak, yahut vatandaşlarının ihtiyaçlarının ötesinde yabancı ürünleri daha iyi tüketmesine yardımcı olmak için üretimi artırmak da aynı şekilde.

Mevcut durumda, petrol üreten Müslüman ülkelerin hükümetlerinin tüketilmesi doğal çevreye büyük zarar veren petrolü üretmemesi mümkün değildir. Petrolün satışından gelen zenginlik bu ülkelerin İslami ambiyansını bozmakta ve modern Dubai gibi çevresel anlamda rezalet yaratan olguların ortaya çıkmasına sebep olan pek çok siyasi, ekonomik ve toplumsal soruna neden olmaktadır. Tahttan indirilen İmam Badr'ın ardından Yemen'in ilk başkanı olan İryani'nin petrole bevl-i iblis, yani şeytanın idrarı dediğini hatırlıyorum. Kuveyt petrol tarlalarının yanışını, o bölgede petrol üretimi başladıktan sonra Basra Körfezi'ne neler olduğunu ve güçlü ülkelerin petrol için git gide artan "ihtiyacı" ve bu nedenle petrol üreten ülkeleri o ya da bu şekilde kontrol etmeye çalışmalarından doğan tüm siyasi kargaşa ve savaşları hatırladığımızda İryani'nin gözleminin yalnızca şiirsel bir mübalağadan ibaret olmadığını anlarız.

Eğer İslami öğretilere uysalardı petrol üreten ülkeler küresel ısınmayı da kapsayan doğal çevreye ve İslam toplumunun refahına olan etkisi düşünülürdüğünde en üst düzey dikkat ve özenle idare edilmesi gereken petrol üretiminde daha dikkatli olurlardı. Petrol modern insanın yaptığı gibi sorulmadan sömürülecek ilahi bir hediye değil, iki tarafı keskin bir kılıçtır. Jeologlara göre doğanın yaratması dört yüz milyon yıl alan bir şeyi öylece sömüremez. Bu hareketin doğal çevreyi yakıp yıkan bir etkisi olacağı açıktır; ki

bu etkilerden biri de küresel ısınmadır. Kabe'nin dibine bile Hac deneyimini değiştirecek ve çevreye olumsuz etki yapacak uzun binalar inşa etmek için petrolden elde edilen gelirin düşüncesiz kullanımı kıyamet alametidir. Hazreti Muhammed (sav) kıyamet vaktinin alametlerinden birinin uzun binalar inşa eden insanoğlu olduğunu söylememiş miydi? Hem doğal çevre hem de insan toplumu üstünde böyle korkunç etkileri olabilecek herhangi bir maddenin üretiminde İslam kesinlikle etik bir sınırlama getirmektedir. Ama şu soruyu da sormamız gerekir: böyle konularda İslami öğretileri kim dinler ki? Dinleyenler varsa da bu konularda karar veren yetkililer değildir bu insanlar.

Bir ülkenin geliri temel olarak mineral kaynaklarının çıkarılmasından geliyorsa çevreci araştırmalara yatırım yapmak gerekli midir?

Çevreci araştırmalara yatırım yapmak her toplumun, özellikle de böyle araştırmaları yapmak için gerekli zenginliğe sahip petrol üreten ülkelerin boynunun borcudur. Bu ülkeler kaynakları ne kadar büyük olursa olsun petrolün sınırlı olduğunu unutmamalıdır. Hala imkânları varken kaynaklarının bir kısmını çevreci araştırmalara yöneltmeliler. Bu kendi halklarının geleceği için bir yatırım olacaktır. Amerika ve Çin gibi birbirinden oldukça farklı ülkelerin bile çevreci araştırmalara büyük katkılar sağladığını unutmamalıdır. Bu araştırmaları yürütmek için her şeye sahip olan Müslüman petrol ülkeleri şimdi bu adımı atmazlarsa yakında petrol kaynakları tükenecek ve arta kalan zenginlikleriyle, ne kadar kaldıysa artık, diğerleri tarafından gerçekleştirilen çevreci teknolojileri almak zorunda kalan tüketiciler konumunda olacaklar.

Etik tüketim hususunda dinler ne mesaj veriyor?

Hinduizm, Budizm, Konfüçyüsyanizm, Taoizm, Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık; bütün bu dinlerin etik tüketim konusundaki mesajı açık. Aşırı tüketimden ve boşa harcamaktan, yani Müslümanların deyimiyle israftan kaçınmak. Kuran açıkça tüm insanların hem cimrilikten, hem de aşırı harcamadan kaçınmasını öğütlemektedir. Tüm dinler elindekiyle yetinmenin önemini (kanaat) ve israfkar ve açgözlü olmamayı vurgulamaktadır. Dinler zenginliktense fakirliğin erdemliliğini yüceltmekte, ancak zenginlerin de varlıklarını Tanrı ve diğerlerine yardım uğruna harcayarak erdemli olabileceklerini belirtmektedir. Bu bağlamda, Hz. İsa'nın "Fakirler kutsanmıştır," sözünü hatırlamak yararlı olacaktır. Bu söz ne hikmetse çevrenin kirletilmesine göz yuman grupla aynı gruba giren pek çok Protestan grup tarafından unutulmuştur. Hazreti Muhammed'in bazı sözleri de Hz. İsa'nın söylemini destekler. Tabii ki de hem Hz. İsa hem de Hz. Muhammed tıpkı diğer peygamberler gibi ekonomik adaletten yanadır. Buna ek olarak,

ekonomik adalet dinlerin etik tüketim hakkındaki öğretilerinde önemli bir rol üstlenmektedir ancak bu adalet bazı gruplara ekonomik çıkar sağlaması amacıyla israf ve aşırı tüketim üstüne kurulu değildir; yalnızca insanlar için değil, dünyadaki tüm varlıklar için adalet kavramını da içermelidir.

Dinler çevresel kriz bağlamında dünyanın sonuyla ilgili herhangi bir tahminde bulunuyor mu?

Çeşitli dinlerin kıyamet günleri hakkındaki öğretilerine bakarsak, bu ister Hinduların Kali Yuga'nın sonunu tanımlaması olsun, ister Hristiyan İncil'indeki John'un Vahiy'i olsun, isterse de kıyamete ilişkin çeşitli hadis ve ayetler olsun fark etmez, doğal çevrenin düzenindeki sorunların kıyamet olaylarında önemli bir rol oynadığını görürüz. Ancak aynı zamanda dünyanın sonuna yol açan koşulların oluşumunda insan düzeninin bozulması, insanların Tanrı'ya ve dini öğretilere yüz çevirmesi de önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, evet, dinler kıyamet olaylarında doğal çevrede eşî benzeri görülmemiş krizlerin etkili olacağını, ama aynı zamanda da insanlar arasında ruhsal ve dinsel bozukluk ve sapkınlıkların da bu hususta önemli olacağını öngörmektedir.

değerlendirme